

לשכת רב הקמפוס

אוניברסיטת בר-אילן

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבו עי

פרשת בלק, תשע"ג
מספר 1022מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

"הן עם לבדד ישפן ובגוים לא יתחשב" לשאלת מחויבותה של ישראל לעמדת הגויים אלישי בן יצחק

דומה שאין לך אומה במשפחת העמים, שעניי כל העולם נשואות אליה ולמעשיה, כמו מדינת ישראל. הישראלים זוכים השכם והערב לגינויים, לביקורת, להתערבות ולרצון עז להכתיב לה כיצד תחיה, עם מי תדור, מתי תצא למלחמה ואיך תגן על ביטחון אזרחיה. אל מול התערבות זו מתעוררת הדילמה אם מדינת ישראל מחויבת לציית וליישר קו עם מדינות העולם או עם החלטות של גופים בין-לאומיים כגון האו"ם והאיחוד האירופי, או שמא כמדינה סוברנית, ריבונית היא חייבת או רשאית להתעלם? ומהי הדרך הראויה אשר יבור לו מנהיג? האם עליו לדחות התערבות זו מכול וכול, או שמא לאמצה? ואם לאמצה – עד היכן נתיר את התערבות האומות בהתנהלות העם היהודי? ברשימה זו אבקש באמצעות הפרשה לעמוד אפילו בקווים כלליים וגסים על סוגיה חשובה זו.¹

אחת הטענות נגד מחויבותו של עם ישראל להיצמד להמלצות מדינות מאומות העולם שאובה מברכת בלעם לעם ישראל "הן עם לבדד ישפן ובגוים לא יתחשב" (במד' כג:ט). פסוק זה יכול להוות הוכחה לעצמאותה של מדינת ישראל ולמחויבותה לאינטרסים שלה ושלה בלבד. אלא שעיון בפרשנות חז"ל לפסוק זה מלמד על משמעות אחרת. החל מפירושים המפרידים בין עם ישראל לאומות העולם לצורכי מניין, כלומר כאשר עם ישראל אינו נספר במניין העמים,¹ פירוש אחר מסב פסוק זה לקשריו-החוץ מדיניים של עם ישראל עם עמים ומדינות אחרות אשר יהיו מצומצמים,² או שמא רק עם ישראל לבדו ישכון בארץ ישראל.³ מכל מקום, לא מצינו פירוש שממנו ניתן ללמוד מפסוק זה על החובה להתעלם מעמדת העולם.

* עו"ד אלישי בן יצחק מוסמך במשפטים מטעם האוניברסיטה העברית, בעלים של משרד עורכי דין ומרצה מן החוץ במכללת שערי משפט. דבריו כאן הם לע"נ הילדה תהילה-חיה בת מיכל אשר הסתלקה בטרם עת. תנצב"ה.

¹ על סוגיה זו ראו בהרחבה עמוס ישראל-פליסהואור, יחס ההלכה למשפט הבינלאומי: ניתוח הפסיקה וניתוח תהליכים (עבודת דוקטור, אוניברסיטת תל-אביב, הפקולטה למשפטים, 2012); עמוס ישראל-פליסהואור, "כשהעולם משתנה: המשפט הבין-לאומי בהלכה", בתוך: הלכה, מטה הלכה ופילוסופיה: עיון רב תחומי עמ' 151-184 [עורך: אבינועם רוזנק, תשע"א]; שמואל סנדלר, "לקראת תיאוריה של פוליטיקה (מדינאות) עולמית ומדינאות חוץ יהודית", בתוך המסורת היהודית לדורותיה, ספר זכרון לדניאל י' אלעזר עמ' 407-433 [עורך: משה הלינגר, תש"ע]; אביעד הכהן, "למה יאמרו הגויים?" בתוך: עם לבדד – מולדת ופזורה עמ' 88-123 [עורך: בנימין לאו, 2006]; שבתאי רוזן, "השפעת היהדות על הדין הבינלאומי; תוכנית מחקר", הפרקליט יד (תשי"ח), עמ' 8; S. Rosenne, "Influence of Judaism on the development of international law" *Religion and international law* (1999), pp. 63-94

¹ למשל: רס"ג, כלי יקר, אלשיך בפירושו לפסוק זה.

² למשל: הרש"ר הירש בפירושו לפסוק זה.

³ למשל: ספורנו לפסוק זה.

מנגד המעיין בספרי המקרא מוצא לא פעם כקריטריון לעשייה או אי עשייה של פעולה מסוימת את הכלל "לְמָה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם" (תה' עט:י). למשל, בשני אירועים בולטים שבהם מבקש האל לכלות זעמו בעם ישראל, מעלה משה רבנו את הטענה "למה יאמרו הגויים": בחטא העגל (שמ' לב:יא-יב) ובחטא המרגלים (במ' יד:י-כד). בשתי הסיטואציות טענתו של משה מתקבלת, והתוצאה שהאל אינו מוציא לפועל את מחשבתו לכלות את עם ישראל. טענה זו משמשת בניין אב לטענות שמועלות על ידי הנביאים, ובאמצעותן מבקשים הם מהאל שיחמול על עם ישראל.⁴

האם לגויים יש זכות עמידה להתערב בענייני עם ישראל?

ויכוח בין חכמים כיצד יש לראות את התערבות הרומאים בארץ אנו מוצאים בתלמוד במסכת שבת (לג ע"ב): דיתבי רבי יהודה ורבי יוסי ורבי שמעון ויתבי יהודה בן גרים גביהו. פתח ר' יהודה ואמר כמה נאים מעשיהן של אומה זו תקנו שווקים תקנו גשרים תקנו מרחצאות. ר' יוסי שתק.

נענה רשב"י ואמר כל מה שתקנו לא תקנו אלא לצורך עצמן, תקנו שווקין להושיב בהן זונות, מרחצאות לעדן בהן עצמן, גשרים ליטול מהן מכס.

על מהות השבח שבדברי ר' יהודה כתב הרב קוק⁵ כי ר' יהודה ביקש ליטול את הדברים שמקורם באומות העולם ולהפיק מהם את החיוני הנכון והטוב לעם ישראל. אם אומה זו מייצגת ומתערבת, כנראה מן השמים המליכוה לאומה זו. אך האם ניתן ללמוד מכאן שחובת הציות מוחלת רק במקום שהאומה המייצגת היא המעצמה הגדולה בעולם? על כך ניתן להשיב ממקום אחר שבו מוסיף הראי"ה קוק וקובע כהנחת מוצא שכוחות מסוימים חסרים בעם ישראל, והשלמתם תימצא בגויים, ועל ישראל לקבל החסר מהעולם:⁶

אוצר סגולת עולמים בישראל הוא גנוז. אבל כדי לאחד במובן הכללי ג"כ את העולם מוכרחים צדדים כישרונות מיוחדים להיות חסרים בישראל, כדי שיושלמו על ידי העולם, וכל נדיבי עמים. ובזה יש מקום לקבלה שישראל מקבל מהעולם.

כאן לא נזכרת אומה ספציפית אלא הסגולה המפוזרת בין העמים, ועל עם ישראל לאמץ את הצדדים והכישרונות המיוחדים שבכל אומה ואומה. למשל, על סגולותיהן המיוחדות של אומות העולם בדרכי המידות ודרך ארץ אנו מוצאים בפירושו של הנצי"ב למגילת שיר השירים:

שהמה יושבים שלווים ושקטים ומוסיפים במנוחה חכמת דרך ארץ. מה שאין כן ישראל דווים וסחופים, אינם יכולים לשמור כל כך הלכות דרך ארץ, עד שלהיפך, כמה פעמים עלינו, עם ישראל, ללמוד מהעמים דעת דרך ארץ.

לשאלת גבולות ההתערבות

לאחר שראינו כי דעת הגויים יש בה כדי להשפיע על הכרעות שיפוטיות, עולה השאלה עד היכן מגיע כוחה של עמדת הגויים. האם יש באפשרותה לבטל הכול? אימתי שיקול זה של דעת האומות אינו רלוונטי עוד?

כדי להשיב על שאלות אלו יש לבחון שני מקורות היסטוריים: האחד הוא אירוע שאירע ערב חורבן בית המקדש השני, בסיפור המפורסם על בר קמצא, אשר לפי האגדה הלך להלשין לקיסר רומי שעם ישראל מרד בו, וכדי להוכיח טענותיו מבקש בר קמצא מהקיסר שישלח קרבן, ואם היהודים יקריבו אותו הרי הם לא מורדים בו, ואם הם לא יקריבו, הרי הם מורדים במלכות. בדרך מטיל בר קמצא מום בקרבן. כאן מוצאים אנו את התלבטותם של חכמים בשאלה אם להקריב קרבן שנפל בו מום ואשר יש איסור להקריבו, או משום אימת המלכות עלינו להתיר את הקרבת הקרבן על אף הפסול בו. בסופו של יום נתקבלה הגישה המחמירה אשר ביקשה להימנע מהקרבת קרבן שנפל בו מום, אלא שסירוב זה היווה קטליזטור לחורבן בית המקדש. בהמשך מוצאים אנו ביקורת על התפיסה המחמירה שלא השכילה להבין את הדבר לאשורו ואשר הובילה לחורבן בית המקדש, כדברי התלמוד:⁷ "אמר רבי יוחנן ענוותנותו של רבי זכריה בן אבקולס החריבה את ביתנו ושרפה את היכלנו והגליתנו מארצנו".

אלא שלצד מקור זה אנו מוצאים מקור אחר שקדם לו, ובו מתוארת גְּרוּת השמד בתקופת החשמונאים, שבה נצטוו עם ישראל, בין היתר, שלא למול את בניהם, שלא לשמור את השבת, לעבוד עבודה זרה, לאכול מאכלים אסורים (מקבים א:א), וההמשך ידוע: מרד החשמונאים ונס פך השמן.

הצד השווה שבשני המקרים הוא בקשה או דרישה של הגויים לעבור על מצוות האל, אלא שכאן המקור לשאול: מדוע התנהגות החשמונאים וסירובם להיכנע ליוונים נחשב אירוע נכון ומחויב המציאות אשר הפך

⁴ למשל: יואל ב:יז: "וַיֹּאמְרוּ חִוּסָה יְהוָה עַל-עַמֶּךָ וְאַל-תִּתֵּן נַחֲלֶתְךָ לְחֶרֶףָהּ לְמִשְׁלַב־בָּם גּוֹיִם לְמָה יֹאמְרוּ בְּעַמִּים אֵיךְ אֱלֹהֵיהֶם", וכן בתה' קטו:ב: "לְמָה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם, אֵיךְ-נָא אֱלֹהֵיהֶם".

⁵ עין איה, שבת פרק שני פסקה רסג.

⁶ הראי"ה קוק, אורות, עמ' קנב.

⁷ בבלי, גיטין, נה ע"ב.

בסופו של יום לחג החנוכה, ואילו התנהגות חכמים ועמדתו של ר' זכריה בן אבקולס נתפסו כדבר שאינו לגיטימי עד כי תלו בהם את חורבן הבית?

דומה כי התשובה היא גבולות הביקורת וההתערבות שעל העם היהודי למתוח ביחסיו מול אומות העולם. אמנם מדובר בשני מקרים שבהם אומה זרה מבקשת להתערב בחיי העם היהודי, אלא שבמקרה הראשון של חורבן הבית אנו עוסקים בתחום הציבורי שעה שהמלך מבקש שיקריבו עבורו קרבן בבית המקדש, ואילו במקרה השני של חנוכה אנו עוסקים בתחום הפרטי, שבו מבקשת מלכות יון לפגוע לא רק בפרט הציבורי אלא להעמיק את הפגיעה גם לתחום הפרטי, שעה שהמלכות מבקשת להטיל מגבלות גם על אורח החיים הפרטי. מכאן גם אולי הביקורת כלפי המקרה של חורבן הבית, היות שאפשר להגמיש את העמדות כשמדובר בפרט הציבורי, ואילו בפרט הפרטי האמירה חייבת להיות ברורה יותר. הבחנה זו אנו מוצאים גם בסוגיית דינא דמלכותא דינא:⁸

היינו דוקא מה שאינו נגד דין תורתנו אלא שאינו מפורש אצלנו אבל לדון בדיני עכו"ם בכל דבר נגד תורתנו חלילה ודאי שלא יעשה כן בישראל... ואפילו למ"ד דדינא דמלכותא דינא בכל הדברים היינו דוקא לעניין ארנוניות ומנהגים של משפטי המלכים, אבל דין שבין אדם לחבירו פשיטא ופשיטא דלא דאם כן בטלת כל דיני תורה ח"ו.

הנה כי כן, עולה כי אל לו לעם ישראל להתעלם לחלוטין מעמדות אומות העולם המופנות כלפיה, עם זאת היעדר התעלמות אין לפרשה כחובה לקבל כל הצעה או דרישה המופנית לעם ישראל. הבחינה תמיד צריכה להיות זהירה תוך שקילת כלל השיקולים הרלוונטיים על פי נסיבות המקרה ותחומי ההתערבות.

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע
הדף מופיע באינטרנט באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן
בכתובת: <http://www.biu.ac.il/JH/Parasha>
כתובת המייל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
יש לשמור על קדושת העלון

⁸ ש"ך לשולחן ערוך, חושן משפט סי' עג, ס"ק לט.